

ISSN 3134-8440
eISSN 3134-8459

ЯСАУИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

«ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК
ЯСАУИТАНУ ғылыми орталығы

YASAWI STUDIES

«AZRET SULTAN» National Historical and Cultural Museum-Reserve
RSEREM
YASAWITANU Scientific center

ИССЛЕДОВАНИЕ ЯСАВИ

РГКП «Национальный историко-культурный музей-заповедник
«ӘЗІРЕТ СҰЛТАН» Научный центр ЯСАУИТАНУ

Том 1, №1

Түркістан 2025

ЯСАУИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Журнал 2025 жылдан бері басылып келеді.
Қазақстан Республикасы Мәдениет және
Ақпарат министрлігінде тіркелген.

Қайта есепке қою куәлігі: № KZ00VPY00140194
«Ясауи зерттеулері» журналы жылына 4 рет шығады

ISSN 3134-8440
eISSN 3134-8459

Редакция алқасы:

ДҮКЕНБАЕВ Нұрлан Мұсағалиұлы - "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы директоры м.а. алқа төрағасы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-2791-9554>

МОЛЛАҚАНАҒАТҰЛЫ Сайпулла - "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығының басшысы, алқа төрағасының орынбасары (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8411-5977>

ТАСТАНБЕКОВ Мұрат Мейірбекұлы - т.ғ.к., қауымдастырылған профессор, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы директорының орынбасары (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8707-7075>

МУМИНОВ Әшірбек Құрбанұлы - т.ғ.д., профессор, IRCICA Бас директорының Орталық Азия бойынша кеңесшісі (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3430-928X>

ҚОЖА Мұқтар Бахадірұлы - т.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9619-7968>

КЕНЖЕТАЙ Досай Тұрсынбайұлы - филос.ғ.д., профессор, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0507-1011>

ЙЫЛДЫЗ Мұса - профессор, Гази Университеті (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7373-0333>

ӨГЕР Адем - профессор Хаджи Бекташ Вели университеті, Филология факультеті, Түркі халық ауыз әдебиеті бөлімі (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1278-2110>

ГҮЛТЕН Садуллах - профессор Анкара Хаджи Байрам Вели университеті, Магистратура және докторантура институты (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9986-4367>

ҮШЕНМЕЗ Емек - доцент Ыстамбұл университеті, Түркі тілі және түркі диалектілері кафедрасы (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4729-4491>

ТОСУН Неждет - профессор, Мармара университеті (Түркия).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7618-916X>

ХҮММӘТОВА Хураман Бәһмәнқызы - профессор, Әзербайжан Ұлттық ғылым академиясының Низами Гәнжәви атындағы Әдебиет институтының Түркі халықтары әдебиеті бөлімінің бас ғылыми қызметкері (Әзірбайжан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5426-5766>

ЯМАН Али - профессор, Манас университеті (Қырғызстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5282-5686>

ДАҒЫСТАН Сердар - PhD, доцент м.а. Манас университеті (Қырғызстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1685-4890>

БАБАЖАНОВ Бахтияр Миромович - т.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясы Шығыстану институтының жетекші ғылыми қызметкері (Өзбекстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6623-4125>

ЖАШПОРОВ Нурбой - ф.ғ.к., профессор, Әлішер Науаи атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті (Өзбекстан).

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-2380-398X>

ҚОРҒАНБЕК Болат Сағынбекұлы - ф.ғ.к., Л.Н.Гумилев атындағы Евразия университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9190-4456>

МОЛЛАҚАНАҒАТҰЛЫ Сайпулла - "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығының басшысы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8411-5977>

ТҮЯҚБАЕВ Өмір Оразұлы - PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің "Жазба жәдігер және рухани мұра" ғылыми-зерттеу орталығының қызметкері (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3846-7426>

ҚЫДЫР Төрәлі Еділбайұлы - ф.ғ.к., доцент, ҚМДБ Ислам ғылыми-зерттеу институтының директоры, (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9549-256X>

ПРИМКУЛОВА Гаухар Жанкулловна - т.ғ.к., доцент, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9074-9458>

САЙФУНОВ Бауыржан Насырдинұлы - PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Ясауитану ғылыми-зерттеу институты директоры (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8707-7075>

ТӨЛЕГЕН Мұхит Жылқайдарұлы - PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8325-3278>

КӨШЕНОВА Гүлбану Мұхамеджанқызы - PhD, "Әзірет Сұлтан" Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы, Ясауитану ғылыми орталығы (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8537-6490>

МЕЙРМАНОВ Аманжол Досжанұлы - ФСДИ Философия орталығының аға ғылыми қызметкері (Қазақстан).

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6525-7320>

Мақала авторының көзқарасы редакцияның көзқарасын білдірмейді.

Авторлар қолжазбасы өңделеді және кері қайтарылмайды.

161200 Түркістан қаласы, Әмір Темір, 53а
Телефон 8 (72533) 3-23-00,
E-mail: yasawicenter@gmail.com
Журналдың арнайы сайты:
journal-yasawicenter.com

Редакция, баспа құрылтайшының мекен жайы:

2-бөлім

ЯСАУИ МҰРАСЫ: ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ

Section 2

YASAWI HERITAGE: LANGUAGE AND LITERATURE

Раздел 2

НАСЛЕДИЕ ЯСАВИ: ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Hossein Khoshbateni

Prof. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran // Тевриз

e-mail: Hosseinkhoshabten@yahoo.com, <https://orcid.org/0009-0002-6415-9558>

PIR-I MUĞAN, HOCA AHMET YESEVÎ'NİN DIVAN-I HİKMET'İNDE VE İRAN EDEBIYATINDAKİ SÛFÎ ŞAIRLERE ETKİSİ

Аңдатпа. «Пир-и Муған» — рухани жетекші немесе құпия ілімді меңгерген дана тұлғаны білдіретін маңызды мистикалық әрі әдеби термин. Сопылық дүниетанымда Пир-и Муған — символдық бейне, рухани ұстаз, еркін ойлы мистик әрі екіжүзді тақуалыққа қарсы тұлға ретінде танылады. Ол ізденушіні (саликті) сыртқы көріністерден алыстатып, иләһи махаббаттың ақиқатына, мистикалық экстазға және рухани азаттыққа жетелейді. Тікелей мағынасында Пир-и Муған зороастризм дініндегі абыздар қауымының (муғандардың) жетекшісін білдіреді. Алайда мистикалық әдебиетте бұл ұғым адамды ақиқатқа, құдайлық махаббатқа және дүниелік байланыстардан арылуға бағыттайтын рухани жетекшінің символына айналған.

Бұл мистикалық термин алғаш рет Қожа Ахмет Ясауидің «Диуани Хикмет» шығармасында кездеседі, өйткені оған дейінгі ақындардың еңбектерінде бұл ұғым ұшыраспайды. Дегенмен Хафиз, Мәулана Жалаладдин Руми, Фаридуддин Аттар секілді кейінгі сопы ақындардың поэзиясында «Пир-и Муған» термині әртүрлі мағына мен интерпретацияда жиі қолданылды. Хафиз, Руми және Аттар бұл ұғымды кеңінен пайдаланып, оны көбіне екіжүзді сопы мен жалған тақуаның бейнесіне қарама-қарсы қойды.

Бұл зерттеудің мақсаты — «Диуани Хикметтегі» Пир-и Муған бейнесінің символикалық және мистикалық қырларын талдау, сондай-ақ Қожа Ахмет Ясауиден кейінгі сопы ақындардың поэзиясындағы осы ұғымның семантикалық және концептуалдық ұқсастықтарын анықтау.

Кілт сөздер: әдебиет, сопылық, Қожа Ахмет Ясауи, Пир-и Муған, Хафиз, Фаридуддин Аттар, Мәулана Жалаладдин Руми.

Abstract. «Pir-i Mughan» is a significant mystical and literary term that refers to a spiritual guide or a sage who possesses esoteric knowledge. In

Sufism, Pir-i Mughan is a symbolic figure, a spiritual mentor, a free-thinking mystic, and an opponent of hypocritical asceticism. He leads the seeker (salik) away from superficial appearances toward the truth of divine love, mystical ecstasy, and spiritual liberation. On the surface, Pir-i Mughan refers to the leader of the Magi priests (Zoroastrian clergy), but in esoteric literature, it has become a symbol of a spiritual guide who directs people toward truth, divine love, and liberation from worldly constraints. This mystical term first appears in Khoja Ahmed Yasawi's Divan-i Hikmat, as there is no record of it in the works of earlier poets. However, in the poetry of later Sufi poets such as Hafez, Rumi, Attar, and others, the term Pir-i Mughan frequently appears with various meanings and interpretations. Hafez, Rumi, and Attar used this concept extensively, often contrasting it with the image of the hypocritical ascetic. This study aims to analyze and examine the symbolic and mystical components of Pir-i Mughan in the Divan-i

Hikmat and its semantic and conceptual similarities in the poetry of the mystic poets who came after Khoja Ahmed Yasawi.

Keywords: Literature, Sufism, Khoja Ahmed Yasawi, Pir-i Mughan, Hafez, Attar, Rumi

Аннотация. «Пир-и Муған» — важный мистический и литературный термин, обозначающий духовного наставника или мудрую личность, владеющую сокровенным знанием. В суфийском мировоззрении Пир-и Муған предстает как символический образ духовного учителя, свободомыслящего мистика и противника лицемерного благочестия. Он ведет искателя (салика) от внешних проявлений к истине божественной любви, мистическому экстазу и духовному освобождению. В буквальном смысле Пир-и Муған обозначает главу жреческого сословия (муганов) в зороастризме. Однако в мистической литературе

это понятие стало символом духовного наставника, направляющего человека к истине, божественной любви и освобождению от мирских привязанностей.

Данный мистический термин впервые встречается в произведении Ходжи Ахмеда Ясави «Диуани Хикмет», поскольку в трудах более ранних поэтов это понятие не зафиксировано. Однако в поэзии более поздних суфийских поэтов, таких как Хафиз, Мевлана Джалаладдин Руми и Фаридуддин Аттар, термин «Пир-и Муган» использовался часто в различных значениях и интерпретациях. Хафиз, Руми и Аттар широко применяли это понятие, противопоставляя его

образу лицемерного суфия и ложного благочестия.

Цель данного исследования — проанализировать символические и мистические аспекты образа Пир-и Муган в «Диуани Хикмет», а также выявить семантические и концептуальные параллели в поэзии суфийских поэтов после Ходжи Ахмеда Ясави.

Ключевые слова: литература, суфизм, Ходжа Ахмед Ясави, Пир-и Муган, Хафиз, Фаридуддин Аттар, Мевлана Джалаладдин Руми.

Giriş. İslam tasavvufu ve irfan tarihinde, Pir-i Muğan kavramı her zaman özel bir konuma sahip olmuştur. Özellikle tasavvufi şiirlerde ve öğretilerde sıkça yer verilen bu kavram, dervişi dünyevi bağlılıklardan ve zahiri dinî şekillerden arındırarak nihai hakikate ulaştıran içsel bir müşid ve aşık bir rehberin sembolüdür. Tasavvuf geleneğinde Pir-i Muğan sadece ahlaki bir rehber değil, aynı zamanda aşk ve batınî seyr ü süluk yoluyla hakikate ulaşmış ve bu tecrübeyi başkalarıyla paylaşan kişidir. Büyük mutasavvıf şairler; Hoca Ahmed Yesevî, Hafız, Mevlânâ, Attâr ve Şems-i Tebrîzî'nin eserlerinde Pir-i Muğan, her türlü zahiri bağdan azade, içsel bir hakikatin sembolü olarak karşımıza çıkar. Bu bakış açısında Pir-i Muğan, bağınaz bir dinî lider olarak değil, aşkla yanan ve hakikatin izini süren bir öğretici olarak sunulur. O, insan ruhunun derinliklerine vakıf olan biri olarak, insanı hakiki hayata ve Allah'a yakınlaşmaya yönlendirir. Gerçekte, Pir-i Muğan, aşkın ve manevî deneyimlerin etkisiyle maddî dünyayı ve dinin şekilci sınırlarını aşmış bir kişiliği temsil eder. Bu tasavvufi yolculukta Pir-i Muğan, gösterişten uzak, dinî şekilciliğin ötesine geçmiş özgür bir rehber olarak öne çıkar. Onun öğretileri aşk, içsel tecrübe ve hakikate ulaşma üzerine kuruludur. O, salike gerçek hakikate ulaşmak için dünyevi bağlılıkları ve dinî önyargıları aşması gerektiğini gösterir. Bu bağlamda Pir-i Muğan yalnızca bir rehber değil, ilahî aşkla hakikate ulaşan ruhsal özgürlüğün ve içsel olgunluğun temsilcisidir.

2. Pir-i Muğan Teriminin Etimolojisi

2.1. «Pir» Kavramının Tanımı

Farsça tasavvufi edebiyatta “pir”, manevî bir rehber, müşid ve yol gösterici anlamına gelir. Pir, manevî yolculukta (seyr ü süluk) çeşitli merhaleleri geçmiş, hakikati ve marifeti idrak etmiş ve artık bu birikimiyle hakikat yolunun yolcularına rehberlik eden kişidir. Sözlük anlamı yaşlı kişi olan “pir”, tasavvufi terminolojide evrenin sırlarına vakıf olmuş ruhsal kemâl sahibi kişiyi ifade eder. Pir'in tasavvufi yolculuktaki rolü oldukça hayati öneme sahiptir. Çünkü rehbersiz bir derviş, yolda sapabilir veya nefsi aldanışlara düşebilir. (Zerrînkûb, 2014:51) Pir, yalnızca bir öğretmen değil, aynı zamanda karanlıkta ışık saçan bir fenerdir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ve Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ında, pir genellikle kervan başı ve salıkların öncüsü olarak tanıtılır. Pir; deneyim, basiret, ilahî aşka bağlılık, zahirî fakirlik ama bâtinî zenginlik, gösterişten ve riyadan uzaklık gibi niteliklerle donatılmıştır. O, zahire takılı kalan vaiz ve zahidlerin aksine kalp ve ruhla ilgilenir. Farsça şiirlerde “pir-i tarik”, “pir-i meyhane” ve “pir-i Muğan” gibi çeşitli suretlerde karşımıza çıkarak bu geniş ve derin anlam alanını yansıtır.

2.2. «Muğan» Kavramının Tanımı

Muğan, aslında Zerdüşt dininde din adamları ve mabed görevlileri olan mopet ve maglara verilen bir unvandır. Antik dönemde Muğanlar, dinî ayinleri yönetir, dinî bilgileri öğretir ve

ateşgedeleri korurlardı. Zerdüşt toplumunda yüksek bir konumları vardı ve halkla tanrı arasında aracılık görevini üstlenirlerdi. Avesta dilinde “mag” kelimesi, “güçlü” veya “manevî kudret sahibi” anlamına gelir. Ancak tasavvuf edebiyatında, özellikle Hafız’ın şiirlerinde “Muğan” kelimesi bu anlamın ötesine geçmiştir. Bu metinlerde Muğanlar, zahiri din anlayışını aşmış ve hakikate ulaşmış kimselerin sembolüdür. Bu nedenle Hafız, ikiyüzlü zahitler yerine, aşk ve marifet surlarını bilen pir-i Muğan’a başvurur. Bu bağlamda Muğanlar artık sadece dinî bir sınıftan değil, içsel bilgelik, aşk ve batinî sezgiyi temsil eder. Onlar, görünüşte geleneksel dinî kurallarla çelişebilir, ama kalpleri hakikatin nuruyla doludur. Bu yüzden meyhane, aşk ve kişisel tecrübe aracılığıyla hakikati bulan bu kişiler, tasavvufta hürmete layık görülür.

2.3. «Pir-i Muğan» Kavramının Tanımı

Pir-i Muğan, tasavvufta içsel bir mürşid ve hakikat arayıcısının sembolüdür. O, saliki dünyevî bağılıklardan ve zahirî din anlayışından özgürleştirilerek ilahî ve içsel bir hakikate yönlendirir. Bu kavram, özellikle Hafız, Mevlânâ ve diğer büyük sûfi şairlerin eserlerinde, zahiri ve toplumsal sınırlamalardan uzak, manevî bir rehber olarak yer alır. Pir-i Muğan, sadece bir din öğretmeni değil; aynı zamanda hayatın yüzeyinden derinliğine geçişi öğreten bir maneviyat öğretmenidir. Hafız’ın şiirlerinde, Pir-i Muğan saliki Allah ile birliğe götüren kişidir. (Muvahhid, 2019:33) Bu bakış açısına göre, Pir-i Muğan geleneksel bir din adamı değildir; ilahi aşka erişmiş ve içsel hakikati idrak etmiş bir kişiliğin sembolüdür. Hafız şöyle der:

Pir-i Muğan bana dedi ki: Aşk sor, ondan başkasından uzak dur.

Bu beyitte açıkça görülmektedir ki, Pir-i Muğan içten gelen bir hakikate ulaşmış ve aşkı kurtuluş yolu olarak sunmuştur. O, sadece bir dinî rehber değil; aşk aracılığıyla dünyadaki acı ve ıstıraplardan arınma yollarını gösteren bir manevî yol göstericidir.

Öte yandan, Pir-i Muğan tasavvufta, toplumsal ve dinî bağlardan kurtulmanın, özgürlüğün sembolüdür. O, dinî kuralların katılığından ve sosyal önyargılardan sıyrılmış, yalnızca kalplerde gizli olan hakikatin peşindedir. Hafız’ın şiirlerinde, Pir-i Muğan maddî dünyanın ve zahiri din anlayışının ötesine geçmiş; saliki de bu sınırları aşmaya teşvik eden bir figür olarak yer bulur.

2.4. Tasavvuf Şiirlerinde Pir-i Muğan’ın Manevî Anlamı

Pek çok tasavvuf şiirinde Pir-i Muğan, manevî olgunluk ve içsel gelişim yoluyla Allah’ı ve hayatın derin hakikatlerini daha iyi idrak etmiş bir kişi olarak tanımlanır. Bu yolculuk, Mevlânâ’nın şiirlerinde de belirtildiği gibi, içsel seyr ü süluk ve batinî tecrübelerle elde edilir. Mevlânâ, Divân-ı Şems’te şöyle der:

«Pir-i Muğan benim, aşkla mest olmuşum / Allah’tan başkasına sabrım yoktur.»

Bu beyit açıkça gösterir ki, Pir-i Muğan yalnızca içsel hakikatin peşindedir; Allah’a olan aşk sayesinde dünyevî engellerden ve maddî bağlardan kurtulmuştur. Sonuç olarak, Pir-i Muğan, İslâm tasavvufunda manevî özgürlüğün ve hakikat arayışının sembolü olarak kabul edilir. O, yalnızca bir ahlaki veya dinî mürşid değil, aynı zamanda tüm şekilci dinî ve sosyal kalıplardan arınmış bir rehberdir. Pir-i Muğan, saliki içsel hakikati keşfetmeye ve Allah ile birlik yolculuğuna yönlendirir (Zerrînkûb, 2014:69). Bu bağlamda, Pir-i Muğan, sonsuz aşkın ve ruhsal özgürlüğün temsilcisi olarak görülür; içsel tecrübeler ve manevî seyr ü süluk yoluyla hakikate ulaşmanın kapılarını aralar.

3. Pir-i Muğan’ın Kökeni ve Fars Diline/Edebiyatına Girişi

Pir-i Muğan, kökeni İran’ın eski inanç sistemlerine, özellikle Zerdüştlük ve onun din adamları sınıfı olan Muğanlara dayanan bir şahsiyettir. Ancak zamanla, İslâm tasavvufunun etkisiyle, bu figür Fars tasavvuf edebiyatında sembolik ve derin bir anlama bürünmüştür. Antik İran’da “mag” kelimesi Zerdüşt dininin din adamlarını ifade ederdi. Bu kişiler, kutsal ateşi koruma, dinî ritüelleri icra etme ve inançları öğretme görevlerini üstlenirlerdi. O dönemde, pir-i Muğan, bu sınıfın ileri gelenlerinden, yaşlı ve bilge bir üyesi olarak görülmekteydi. İslâm’ın İran’a gelişiyle birlikte, özellikle ilk İslâmî yüzyıllarda tasavvufun yayılması sayesinde, birçok

eski dinî kavram yeni anlamlar kazandı. Bu dönemde, Fars şairleri ve sûfilere eski inanç öğelerini alıp onları derin tasavvufî kavramlarla yeniden işlediler. Pir-i Muğan da bu süreçte, dinin zahirinden hakikatine ulaşmış kişi anlamında yeni bir kimlik kazandı.

Fars edebiyatında, özellikle Hoca Ahmed Yesevî, Hafız, Attâr, Mevlânâ ve diğer sûfi şairlerin şiirlerinde, pir-i Muğan, genellikle şekilci ve katı din adamları olan zahit ve fakihlerin karşısında konumlanır. Hafız, bu riyakar ve dar görüşlü insanları eleştirirken, kendisini pir-i Muğan'a teslim eder. Her ne kadar bu figür dışarıdan bakıldığında «şarap içen» ya da «meyhanede bulunan» biri gibi görünse de, aslında ilahi aşk ve marifet sahibidir. Böylece pir-i Muğan, zahirî yasaların ötesine geçmiş bilgelik, aşk, dürüstlük ve hakikate yönelimin simgesi olur. (Muvahhid, 2019:83)

Bu kavramın şiire girişinin en önemli nedenlerinden biri, sûfi şairlerin sembolik ve mecazî dili tercih etmeleridir. Onlara göre dinin hakikati, dışsal ibadetlerde değil, içsel aşkta ve manevî deneyimde gizlidir. Bu yüzden, «Muğan», «meyhane», «şarap» gibi kadim İran motiflerini kendi düşünsel sistemlerine entegre ettiler ve onlara yeni anlamlar kazandırdılar. Artık pir-i Muğan, sadece bir Zerdüşî din adamı değil, kalp gözü açık, marifet ehli ve hakikat yolunun gerçek rehberi idi.

Sonuç olarak, pir-i Muğan, eski İran kültürünün ve İslâmî tasavvuf düşüncesinin birleştiği özgün bir figürdür. Zerdüşî geleneğinden doğmuş, ancak zamanla İslâmî irfanla yoğrularak Fars edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Bu figür, sadece İranlıların kültürel kimliğini İslam düşüncesi içinde koruma çabasının bir yansıması değil, aynı zamanda dinin içsel anlamına ulaşma ve riyadan kurtulma arzusunun da bir ifadesidir. Özellikle Hafız'ın şiirlerinde, pir-i Muğan hâlâ yaşayan bir figürdür; hakikati bilen ve aşkla insanı o hakikate yönlendiren bir sembol olarak.

4. Pir-i Muğan'ın Felsefesi ve Mantığı

4.1. Pir-i Muğan'ın Felsefesi

Pir-i Muğan'ın felsefesi, Fars tasavvuf edebiyatı bağlamında; içsel bilinç, hakikat arayışı, aşk ve dinî riyakârlığın reddine dayanan bir düşünce sistemidir. Pir-i Muğan, dinin zahirinde takılı kalmak yerine onun derinliklerine nüfuz etmiş bir insanın sembolüdür. (Yûsufi, 2003:41)

O, kuru ibadete ve gösterişe kapılmış zahitlerin aksine, kelimelerin ve ritüellerin ötesindeki hakikate inanır. Gerçekte, onun felsefesi şeriaten hakikate doğru bir yolculuktur; yani içsel bir seyr ü sülukla varlığın ve Tanrı'nın sezgisel bilgisini elde etme arzusudur.

Bu felsefede aşk merkezi bir konuma sahiptir. Pir-i Muğan, ilahi aşkı kalbinde tatmış ve bu nedenle dinin yüzeysel kurallarına körü körüne bağlı kalmayı gerekli görmeyen kişidir. Bu aşk yalnızca beşerî değil, varlığa, Allah'a ve evrenin içsel birliğine yöneliktir. Bu yüzden Hafız'a göre Pir-i Muğan, zahit ya da fakihten daha değerlidir; çünkü aşk yoluyla arınmış ve ikilikleri aşmıştır.

Bilinç ve deneyim, Pir-i Muğan felsefesinin diğer iki temel taşıdır. O, hatalar, zorluklar ve manevi yolculuk sayesinde hakiki bilgiye ulaşmıştır. Bu bilgi, kitaplardan ya da resmi öğretilerden farklıdır. Pir-i Muğan, belki sade bir görünüme sahiptir, meyhanededir veya ruhani kıyafetler giyemez; ama içsel sezgi ve hikmetle doludur. Dolayısıyla onun felsefesinde kişisel deneyim ve sezgi, kuru teorik bilgilerden daha değerlidir. (Zerrînkûb, 2014:111)

Bu felsefenin başka bir ilkesi, riya, ikiyüzlülük ve dinî bağnazlığın reddidir. Pir-i Muğan, riyakâr zahidin tam karşısında durur; dini bir gösteri ya da güç aracı olarak değil, sadelik, doğruluk ve içtenlikle yaşanması gereken bir hakikat olarak görür. O, yargılayan değil; anlayan, bağışlayan ve seven bir bilgedir. Onun için “şekil” değil, “öz” önemlidir. Bu yüzden aşk ve samimiyetin bulunduğu bir meyhane, biçimsel ama boş bir camiden daha kutsal olabilir.

Sonuç olarak, Pir-i Muğan'ın felsefesi insanî ve ilahî bir felsefedir; içsel farkındalık, manevi seyr ü süluk ve yapay bağlardan özgürleşmenin birleşimidir. O, ruhsal olgunluğa erişmiş ve artık görünümlere ihtiyaç duymayan bir kişiliğin temsilcisidir. Bu felsefe, insanı kendine,

kendi hakikatine ve tüm varlıkla birliğe çağıran bir davettir. Pir-i Muğan, sadece şiirsel bir figür değil, akıldan kalbe, zahirden batına giden ezeli bir yolun simgesidir. (Muvahhid, 2019:147)

4.2. Pir-i Muğan'ın Mantığı

Pir-i Muğan'ın mantığı, yüzeysel kurallar ya da zahirî delillerden değil, tasavvuf ve içsel deneyimlerden doğar. Bu mantık; aşk, sezgi, içsel özgürlük ve şekillerden kurtuluş üzerine kuruludur. Pir-i Muğan, dünyaya tasavvufî bir bakışla yaklaşır ve zaman zaman sözleri şeriat ya da toplum normlarına aykırı görünse de, onun ifadelerinde derin bir hakikat gizlidir. Onun mantığına göre Allah'a ulaşmanın yolu, insanın kalbinden ve aşktan geçer; kuru kurallardan değil, marifetle yoğrulmuş bir yaşamdan. (Yûsufî, 2003:87)

Bu mantık, halk için anlaşılması zor olabilir; fakat gönül ehli için apaçıktır. Pir-i Muğan'a göre insanı hakikate ulaştıran kuru akıl değil, aşkla yanmış bir kalptir. Yasalar, eğer aşk ve marifetten

yoksunsa, insanı hapseden bir zincire dönüşür. Hafız'ın bir beytinde şöyle geçer:

«*Ne saadetli bir zamandır ki Pir-i Muğan / Cennet meclisine bir yol açar.*»

Bu beyitte Pir-i Muğan, aşkın mantığıyla hakikat âlemine giden yolu gösteren kişidir.

İçsel özgürlük, Pir-i Muğan'ın mantığındaki bir diğer temel ilkedir. O, kuru dindarlığa, anlamsız ibadetlere ve batınsız zahire değer vermez. Ona göre insan, dünyevî bağlardan, körü körüne taklitten ve toplumun yargı korkusundan arınmadan hakikate ulaşamaz. Bu özgürlük, başıboşluk değil, anlam ve aşka doğru bir yükseliştir. Bu yüzden, birçok şiirde Pir-i Muğan meyhane, şarap ve rindlik ile birlikte anılır; çünkü bunlar, riyadan ve ikiyüzlülükten kurtuluşun sembolleridir, günahın değil.

Sezgi ve kişisel deneyim, Pir-i Muğan'ın mantığında vazgeçilmezdir. O, her insanın hakikati bizzat deneyimlemesi gerektiğine inanır. Kitaplardan ezberlenmiş bilgi ya da başkalarının sözleri hakikate ulaşmak için yeterli değildir. Gerçek hakikat, içsel seyr ü süluk, kendini tanıma ve ilahi ışıkla doğrudan karşılaşma ile elde edilir. Hafız şöyle der:

“*Şarap kadehini Pir-i Muğan'dan iste / O sarhoşluk seni benlikten kurtarıp Hakk'a ulaştırır.*”

Bu beyitte, Pir-i Muğan'dan alınan aşk şarabı, insanı nefsinden uzaklaştırır ve Hakk'a yönelir.

Sonuç olarak, Pir-i Muğan'ın mantığı, hakikatin insanın kalbinde tecelli ettiğini savunur. O, akli bütünüyle reddetmez; ama ancak aşkla bütünleşmiş bir akli kabul eder. Ona göre aşk olmayan bir din ruhsuz, coşku olmayan bir süluk ise meyvesizdir. Bu yüzden salık, kalbini korku ve anlamsız yüklerden değil, nurla doldurmalıdır. Pir-i Muğan, sembollerle konuşur ama ruhu canlandıran bir yol sunar. İnsanları kendileriyle, varlıkla ve ilahî aşkla barışmaya davet eder. (Zerrînkûb, 2014:141)

5. Pir-i Muğan'ın Edebi Serüveni: İlk Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu

Pir-i Muğan kavramı, sembolik ve tasavvufî anlamda ilk kez ciddi ve belirgin şekilde Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra, bu kavram Hafız'ın gazellerinde sıklıkla tekrar edilerek zirveye ulaşmıştır. Hafız'ın şiirlerinde Pir-i Muğan, hakikat hazinesinin anahtarını elinde bulunduran kimsedir; Hafız, din âlimlerine başvurmak yerine ona sığınır.

Hafız'dan sonra, Bîdel-i Dehlevî, Sâib-i Tebrizî, Ömer Hayyam, Ferîdüddin Attâr gibi Hint üslubuna mensup birçok şair de bu kavramı şiirlerinde kullanmış ve ona farklı boyutlar kazandırmışlardır. Bu şairlerin eserlerinde Pir-i Muğan, içsel rehberliğin, manevî bilginin ve hakikat arayışının sembolü olmaya devam eder. Her şair, kendi bakış açısına göre bu figüre yeni anlamlar yüklemiştir. Kimi zaman sarhoş bir bilge, kimi zaman farkındalık sahibi bir âşık, kimi zaman da tecrübeli ve derinlikli bir mürşid olarak tasvir edilmiştir. (Muvahhid, 2019:163)

Modern dönemde, şiir dilinin değişmesi ve yeni edebiyat anlayışlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, Pir-i Muğan kavramı artık eskisi kadar doğrudan ve belirgin bir şekilde kullanılmamaktadır. Ancak, Sohrab Sepehrî ve Şefî Kadkenî gibi bazı yenilikçi şairlerin şiirlerinde bu kavramın yankılarını görmek mümkündür. Her ne kadar “Pir-i Muğan” ifadesi doğrudan kullanılsa da, içsel bilgelik, aşk ve riyakârlıktan kaçış temaları, aynı ruhu taşımaktadır. Aslında Pir-i Muğan, şiirsel bir mit haline gelmiş ve yeni formlarla, ama aynı tasavvufî ruhla, günümüz şiirinde yaşamaya devam etmektedir. Bugün, genç şairlerin çoğu artık Hafız gibi klasik sembolik dili tercih etmese de, Pir-i Muğan kavramı hâlâ içsel bilinç ve otantik irfanın simgesi olarak edebî ve tasavvufî düşünce dünyasında varlığını korumaktadır. Hatta, psikoloji ve edebiyat felsefesi alanındaki analizlerde bile, bu figür bazen “bilge bilinçaltı” ya da “içsel rehber” gibi kavramlarla anılmaktadır. Dolayısıyla denebilir ki, Pir-i Muğan’ın dili ve biçimi değişmiş olabilir, fakat ruhu ve mesajı hâlâ İran tasavvuf kültürünün ve edebiyatının derinliklerinde yaşamaktadır.

6. Pir-i Muğan’ın Kaynağı ve Fars Dili ile Edebiyatındaki Etkileri

6.1. Hoca Ahmed Yesevî ve Pir-i Muğan’ın Kavramsal Temelleri

Mevcut edebî tarihsel belgeler ve Hoca Ahmed Yesevî üzerine yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, «Pir-i Muğan» terimini anlam itibarıyla ilk kullanan şairin Ahmed Yesevî olduğu söylenebilir. Her ne kadar bu terim, onun eserlerinde doğrudan yer almasa da, Divan-ı Hikmet’teki mistik anlayışlar ve sembolik yapılar, Pir-i Muğan’ın işlevsel karşılıklarını yansıtmaktadır. Burada Pir-i Muğan, batınî mürşid, aşk temelli yol gösterici, ve içsel farkındalık rehberi olarak temsil edilir. (Muvahhid, 2019:93)

Ahmed Yesevî, dinin zahirinden çok kalp bilgeliği, içsel arınma ve samimiyet üzerinde durur. Ona göre “kalp”, ilahi hakikatin algılandığı en yüce merkezdir. Hakikat, ancak kalp yoluyla idrak edilebilir. Bu düşünce, Pir-i Muğan’ın Fars tasavvufundaki konumuyla tam anlamıyla örtüşür: akıl yerine kalp, şekil yerine öz. Yesevî de tıpkı Hafız gibi, riya, zahiri takva ve dini çıkar aracı hâline getirenleri eleştirir. Örneğin şöyle der:

«Riyâkârlar minberde Allah’ı satarlar.»

Bu ifade, Hafız’ın şiirlerindeki zahide karşı Pir-i Muğan temasını anımsatır.

Ancak Ahmed Yesevî, hiçbir zaman şeriat dışına çıkmaz; İslami prensiplere bağlılığını sürdürür. Buna karşın, Hafız’daki Pir-i Muğan, kimi zaman şeriata karşı çıkan, isyankâr ve sıra dışı bir figürdür. Bu fark, iki şairin dönemsel ve sosyal bağlamlarından kaynaklanmaktadır.

Ahmed Yesevî de tıpkı Pir-i Muğan gibi, fakr, fenâ ve aşk sarhoşluğuna büyük değer verir. Onun şiirlerinde geçen kavramlar, Pir-i Muğan’ın diliyle birebir örtüşmektedir. Örneğin Divan-ı Hikmet’te geçen şu dizeler, bu paralelliği açıkça ortaya koyar:

- *Pir-i Muğan hizmetine koş, yorulmadan yürü.*
- *Pir-i Muğan talebelerin yol başçısıdır.*
- *Pir-i Muğan bir anda sana nazar eder.*
- *Şükürler olsun, Pir-i Muğan bana aşk şarabı içirdi.*
- *Pir-i Muğan nazar ederse, dertlere deva olur.*

Sonuç olarak, Ahmed Yesevî ve Pir-i Muğan farklı dönemlerde yaşamış olsalar da, özde benzer

manevî öğretileri paylaşırlar: zahiri reddeden, batınî aşka dayalı hakikat arayışı.

6.2. Hafız-ı Şîrâzî ve Pir-i Muğan’ın Zirve Noktası

Hafız-ı Şîrâzî, Pir-i Muğan kavramını yalnızca kullanan değil, ona şairane bir zirve ve derinlik kazandıran kişidir. Onun şiirlerinde Pir-i Muğan; aşk, sezgi, deneyim ve bilgelikle donatılmış, zahide ve din adamlarına karşı konumlanmış bir semboldür. Hafız, manevî rehberliği ve hakikate ulaşmayı bu figürle özdeşleştirir. (Zerrînkûb, 2014:129)

Pir-i Muğan, Hafız’da özellikle riyakâr zahitlere karşı bir duruşu temsil eder. Onun şiirlerinde sık sık şu tavrı karşılarız:

“Mebâş der pi-î âzâr, ve her çe hâhî kun / Ki der şerîat-ı mâ, gayr ez ân gonâhî nîst.”
(Sakin kimseye eziyet etme, ne istersen yap. Bizim şeriatımızda bundan başka günah yoktur.)

Bu beyitte, Pir-i Muğan'ın özgürlükçü ve merhamet temelli şeriat anlayışı açıkça görünür.

Hafız, aşkın sarhoşluğu, içsel sezgi ve deneyimi ön plana çıkarır. Onun için meyhane, çalgı, rindlik, hep özgürlüğün, içsel huzurun ve ikiyüzlülükten uzaklığın sembolüdür. Örneğin:(Yûsufî, 2003:99)Bottom of Form

“Eğerçe Pir-i Muğanem zedest berkend del / Be bâng-ı çeng beguyem ke cân befersâyed.”

(Pir-i Muğan kalbimi almış olsa bile, yine de çeng sesiyle ruhum can bulur.)

Pir-i Muğan'ın en temel özelliklerinden biri de iddiasız, derin bilgeliğidir. Hafız şöyle der:

“Biyâ ke ronak-ı ân kârhâne kem neşevad / Be zuhd-i hemçe to yâ be fisk-ı hemçe menî.”
(Gel ki bu dünyanın düzeni ne senin zahitliğine bozulur, ne benim günahkârlığımla.)

Bu, Pir-i Muğan'ın yargılamayan, özde arayan bakış açısını yansıtır.

Hafız'ın şiirinde Pir-i Muğan, aynı zamanda vahdet-i vücûd anlayışının, bireysel özgürlüğün ve ilahî aşkın da temsilcisidir:

“Pir-i Muğan ze tecrübe goft ma 'nî-yi hamr / Gûşem be bâng-ı ehli semâ'st o qâl nîst.”

Son olarak, Hafız'ın bazı meşhur beyitlerinde Pir-i Muğan doğrudan adlandırılmıştır:

- Mürîd-i Pir-i Muğanem, ze men merenc ey şeyh... ((غزل ۵۴)
- Dûş ez mascid se-vey meyhâne âmed Pîr-ı mâ... ((غزل ۰۱)
- Kojâst Pîr-i Muğan, gû begû çe çâre konem... ((غزل ۸۸۲)

Genel Değerlendirme

Hafız'ın şiirinde Pir-i Muğan çok katmanlı bir figürdür: hem manevî rehber, hem özgür birey, hem hakikat âşığı, hem de tasavvufî isyanın sembolüdür. Onun sayesinde Hafız, şekilciliği reddeden, bireysel deneyimi ve aşkı ön planda tutan bir irfan dünyasına kapı aralar. Bu da Hafız'ı yalnızca İran'da değil, tüm dünyada evrensel bir şair hâline getirir.

7. Attâr, Mevlânâ ve Şems Tebrîzî'nin Şiirinde Pir-i Muğan'ın Yansımaları

7.1. Attâr-ı Nîşâbûrî ve Pir-i Muğan'ın Fikrî Temelleri

Her ne kadar Attâr-ı Nîşâbûrî'nin şiirlerinde “Pir-i Muğan” terimi doğrudan geçmese de, bu kavramın taşıdığı anlam – yani batınî rehberlik, hakikat arayışı ve zahirî dindarlığın reddi – onun eserlerinde güçlü bir şekilde mevcuttur. Özellikle Mantıku't-Tayr ve Musibetnâme adlı eserlerinde Attâr, hakikate giden yolu taklit değil, aşk, fakr ve manevî yolculukla çizen bir mürşid figürü çizer. Bu yönüyle Attâr, daha sonra Hafız'da sembolleşen “Pir-i Muğan” kavramının düşünsel temellerini atan kişilerden biridir. (Muvahhid, 2019:101)

Attâr'ın ilk eleştirisi, kuru zahidlik ve gösterişli ibadetin reddidir. O, zâhitleri dünya sevgisi, şöhret tutkusu ve şekilcilik nedeniyle sıkça eleştirir. Bu tavır, Pir-i Muğan'ın da zâhîde karşı konumunu yansıtır. Attâr'ın eserlerinde “pir”, saliki dışsal kurallarla sınırlandırmaz; onu özgürleştirerek aşk ve marifet yoluna yönlendirir. İkinci olarak, Attâr'ın mürşidi deneyim sahibidir ve batına vakıftır. “Şeyh San'an” hikâyesinde görüldüğü gibi, dış görünüşte din adamı olan bir kişi, Hristiyan bir kıza âşık olup tüm zahirî bağlarını bırakır ve sonunda derin bir hakikate ulaşır. Bu anlatı, Pir-i Muğan figürünün aşk ve içsel dönüşümle özdeşleştiği bir örnektir. Üçüncüsü, Attâr fenâ ve nefsin silinmesi üzerinde önemle durur. Mantıku't-Tayr'da gerçek mürşid, benlikten arınmış, sade ama hakikî bir pirdir. Bu vasıflar, Pir-i Muğan'ın temel nitelikleridir. Dördüncü olarak, Attâr'a göre gerçek mürşid kuru akli ve iddia sahiplerini reddeder. Onun hikâyelerinde ilmiyle övünen ama kalp gözü kapalı olan kişiler yanlış yola sapar. Bu, Hafız'ın Pir-i Muğan figüründe de görülen, sessiz bilge ve âşık rehber temasını hatırlatır. Beşinci olarak, Attâr'ın piri, aşk, acı ve tecrübeyle olgunlaşmıştır. Binbir merhaleden geçmeden “pir” olunamaz. Dolayısıyla Attâr'ın tasvir ettiği mürşid, ileride Hafız'ın “Pir-i Muğan” adını

vereceği o köklü figürün düşünsel temelidir. Bu bağlamda, Attâr hem felsefi hem irfanî anlamda Pir-i Muğan kavramının öncüsüdür.

7.2. Mevlânâ ve Şems Tebrîzî’de Pir-i Muğan’ın Derin Anlamları

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şems-i Tebrîzî, Pir-i Muğan kavramına şiirlerinde daha derin ve metafiziksel bir boyut kazandırmışlardır. Mevlânâ’nın şiirlerinde Pir-i Muğan sadece batınî bir mürşid değil; aynı zamanda aşkın sembolü ve ulaşılmaması gereken hakikattir. (Fürûzanfer, 2008:112)

Mevlânâ, özellikle Divân-ı Şems ve Mesnevî’de, Pir-i Muğan’ı, karmaşık manevi yolları bilen, aşk yoluyla saliki hakikate ulaştıran bir rehber olarak betimler. Meşhur bir beytinde şöyle der:

“Pir-i mâ goft ke kâr-ı to müşkil nîst / To xodet râh-rovî, ne râhî.”

(Pirimiz dedi ki: Senin için zor değil; sen zaten yolun kendisisin, yolcu değilsin.)

Bu ifade, Mevlânâ’nın gözünde Pir-i Muğan’ın bir kişi değil, içsel bir hakikat olduğunu gösterir.

Mevlânâ’da Pir-i Muğan, hem rehber hem de aşkın ta kendisidir. Gerçek pir, dışarıda değil insanın kendi içinde aranmalıdır. Bu anlayış, Şems-i Tebrîzî ile olan ilişkisine de yansımıştır. Mevlânâ için Şems, onu kendinden geçiren, içindeki hakikati ortaya çıkaran Pir-i Muğan’dır.

Şems ise birçok ifadesinde Pir-i Muğan’ı şartsız sevgi ve içsel aydınlanma sembolü olarak anmıştır. Örneğin:

“Pir-i Muğan âşıktır; kiminle otursa, ona nur saçar.”

Burada Şems, Pir-i Muğan’ın dış görünüş değil, içsel safiyet ve aşk bilgeliği olduğunu belirtir.

Mevlânâ ve Şems’in şiirlerinde, şekilci din anlayışına karşı sert eleştiriler bulunur. Mevlânâ şöyle der:

“Eğer zâhid be dervîşî reside / Bâ del-i por ez aşk-ı Hudâvandî, zâhid nîst.”

(Eğer zahid, aşk dolu bir kalple dervişliğe ulaşmışsa, artık o zahid değildir.)

Bu, dini şekil ve kurallardan çok, kalpten gelen aşkla hakikate ulaşma anlayışını öne çıkarır.

Genel olarak, Pir-i Muğan, Mevlânâ ve Şems’te dışsal bir rehber değil, insanın içindeki hakikate ulaşma yoludur. Onlara göre kişi, içsel dönüşüm ve aşk ile, tüm dünyevi bağlardan sıyrılarak Tanrı’ya ulaşabilir. Pir-i Muğan, bir figür değil, bir yol, bir hakikat, ve bir içsel uyanıştır.

7.3. Şehriyâr

Şehriyâr’ın şiirlerinde, “Pîr-i Muğan” kavramı, ilahi hakikat ve aşkın bir sembolü olarak, özellikle Hâfız ve Mevlânâ gibi önceki şairlerden farklı bir bakış açısıyla ele alınır. Şehriyâr, aşk ve tasavvuf şiirlerinde, Pîr-i Muğan’ı dini zahirî bağlardan uzak, yalnızca aşk ve mâşukla gönül bağı kurarak hakikate ulaşan özgürleştirici ve aşk dolu bir figür olarak betimler. Bir şiirinde şöyle der:

“Pîr-i Muğan, eskidi bu mezhepler artık, Hakikat aşkı, gönülde ve canda yer bulur ancak.”

Bu beyit, Şehriyâr’ın katı dini öğretilere ve şekilciliğe eleştirisini gösterir; ona göre hakikate duyulan aşk, zahirî ibadetlerden daha değerlidir.

Şehriyâr’ın şiirlerinde Pîr-i Muğan, âşıklarla dolu bir gönle sahip bir rehber olarak karşımıza çıkar ve sâliki içsel bir manevi tecrübeye yönlendirir. Şehriyâr, Pîr’in dış görünüşünden ziyade, ilahi mâşuka olan içsel bağlılık ve aşk üzerinde durur. Bu düşünce, Hâfız’ın Pîr-i Muğan’ı “doğal ve aşk dolu bir mürşit” olarak görmesine yakındır. Şehriyâr bir şiirinde şöyle seslenir:

“Gel ey Pîr-i Muğan, sensiz yaşayamam ben, Bu gönül, hep hicran ateşinde yanar durur.”

Burada Pîr-i Muğan, sâlike hakikate ve iç huzura nasıl ulaşacağını öğreten aşk dolu bir kılavuzdur. Şehriyâr'ın gözünde Pîr, yalnızca dini bir önder değil, aynı zamanda şefkatli ve âşık bir rehberdir; insanın dertlerinden ve hayatın acılarından kurtulmasına yardım eder. Dolayısıyla, Şehriyâr'ın Pîr-i

Muğan'ı aşk, samimiyet ve dinin şekilci bağlarından özgürleşme üzerine kurulu bir öğretidir.

8.Pîr-i Muğan'ın Tasavvuftaki Yeri

Pîr-i Muğan'ın tasavvufta özel ve benzersiz bir yeri vardır; o, bilge ve aşk dolu bir mürşidin sembolüdür. Sufi öğretilerde Pîr-i Muğan, yalnızca dini bir öğretmen değil, aynı zamanda sâlikleri dünyevi görüşlerden hakikatin özüne götüren içsel ve ilahi bir rehberdir. Zahirî ibadetlerle yetinen softaların aksine, o, hakikat arayışçılarına der ki: *Marifet ve hakikate ulaşmak için aşk ve içsel tecrübe yolundan geçmek gerekir*. Nitekim Pîr-i Muğan, tasavvufta, aşk ve manevi deneyimlerle hakikate ermiş ve başkalarının da bu yolda ilerlemesine yardım eden bir figürdür.

Tasavvufta Pîr-i Muğan, son derece önemli bir manevi rehberdir. O, sadece ahlaki bir öğütçü değil, sâlike dünyevi bağlardan ve nefsin esaretinden nasıl kurtulacağını gösteren bir kılavuzdur. Özellikle Mevlânâ, Şems-i Tebrizî, Attâr ve Hâfız gibi büyük sufilerin öğretilerinde, müritler, şekilci ibadetler yerine hakikati kendi içlerinde aramaya teşvik edilir. (Fürûzanfer, 2008:79) Pîr-i Muğan bu sistemde, sâlikleri dinin zahirî katmanlarından geçirip ruhani hakikatlerin derinliğine ulaştıran kişidir. Tasavvufi öğretilerde Pîr-i Muğan aynı zamanda katı dini kurallardan özgürleşmenin sembolüdür. Birçok sufi şiirinde Pîr-i Muğan, taassup ve dini ikiyüzlülükten uzak durmuş, hakikati Allah'a sınırsız sevgi ve aşkta arayan bir karakter olarak tasvir edilir. Bu imge, özellikle Hâfız, Mevlânâ ve Şems-I Tebrizî'nin şiirlerinde görülür; burada Pîr-i Muğan, resmi ve dogmatik bir mürşit değil, aksine samimi, sade ve her türlü şekilcilikten uzak bir âşık olarak sunulur. (Zerrînkûb, 2014:206)

Ayrıca, Pîr-i Muğan tasavvufta *manevi özgürlüğün* sembolüdür. Tasavvuf, dinin yüzeysel katmanlarına karşılık, ruhun özgürlüğünü ve hakikati arayış cesaretini vurgular. Pîr-i Muğan yalnızca yol göstermekle kalmaz, sâlike tüm korku ve sınırlardan kurtuluşun kapısını açar. Mesela Hâfız'ın şiirlerinde Pîr-i Muğan, sadece bir mürşit değil, aynı zamanda kişisel ve deruni tecrübeler yoluyla Allah'a daha derin bir kavrayış sunan bir rehberdir. Sonuç olarak, Pîr-i Muğan'ın tasavvuftaki yeri, aşk, içsel tecrübe ve hakikatin keşfi yolunun bir sembolüdür. Bu yol, âşık ve bilge mürşitlerin rehberliğinde kat edilir. Pîr, tüm dini bağlardan özgürleşmiş ve Allah'a daha derin bir idrake ulaşmıştır. İşte bu yüzden, tasavvufta Pîr-i Muğan yalnızca bir öğretmen değil, aynı zamanda ruhun özgürlüğünün, aşkın ve hakikatin sembolüdür; sâlikin dünyevi ıstırap ve zahiri kaygılardan kurtularak nihai hakikate ulaşmasına yardım eder.

Sonuç

“Pîr-i Muğan” kavramı, Fars ve Türk edebiyatındaki en zengin ve en derin tasavvufi sembollerden biridir. Zerdüşti kökenlere sahip bu terim, İslam tasavvufu ve sufi geleneğinde yeniden yorumlanmış; Hoca Ahmed Yesevî, Hâfız, Mevlânâ ve Attâr gibi şairlerin eserlerinde özel bir yer edinmiştir. Bu makale, analitik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla, bu kavramın anlamsal katmanlarını, tarihî kökenlerini ve tasavvuftaki yansımalarını incelemekte, onun sâlikleri şeriattan hakikate, zâhirden bâtına yönlendirmedeki rolünü açıklamaktadır.

Klasik Farsça ve Türkçe metinlerden seçilen örneklerde, Pîr-i Muğan; “kâmil mürşit”, “bâtın bilgini” ve “ilahî aşk rehberi” olarak karşımıza çıkar. Bu terim, sıradan dünyevî görünümünün aksine kutsal ve ilahî bir hakikati temsil eden, manevi yolculuğun ustası ve mistik rehberidir. Tasavvufî metinlerde “Muğan”, Zerdüşti rahipleri için kullanılsa da, sufi sembolizminde bu kavram, salt tarihî veya dinî bir figür değil, hakikat arayışının, tarikat yolunun ve dinî şekilciliğin ötesine geçmenin bir remzidir.

Pîr-i Muğan, kimi zaman resmî şeyh ve mürşitlerden de üstün görülmüş, şeriatın zâhirî kurallarını aşarak hakikatin özüne ulaşmanın temsilcisi olmuştur. Bu sembolün analizi, sufilerin dinî riyakârlığa, katı mezhepçiliğe ve hakikatten uzaklaşmaya eleştirel bir bakış geliştirdiğini, bunun yerine aşk ve şuurlu bir yaklaşımla ilahî marifete ulaşmayı önerdiğini gösterir.

Bu terim, ilk kez Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'inde kullanılmış, ardından İran coğrafyasının şiir ve tasavvuf geleneğine yerleşmiştir. Yesevî, Hâfız, Mevlânâ, Attâr ve Şems gibi şair ve mutasavvıfların eserlerinde "Pîr-i Muğan", yalnızca bir tasavvuf sembolü değil, aynı zamanda katı dinî ve toplumsal şekilciliğe karşı felsefî bir duruştur. O, bâtinî bilgiyi, kişisel tecrübeyi ve aşk yolunu temsil eder; hakikate ulaşmada aklı değil kalbi, kuru şeriatçılığı değil aşkı öne çıkarır. Pîr-i Muğan, riyakâr zühde bir itiraz, insanın kendisine ve Allah'a karşı samimiyete bir davettir.

Fars edebiyatında Pîr-i Muğan, sadece bir tarikat üstadı olarak değil, aynı zamanda manevî bir öğretmen ve entelektüel bir sûfî olarak karşımıza çıkar. Hâfız'dan Mevlânâ'ya, Ahmed Yesevî'den Şems'e kadar pek çok isim, bu kavramı kendi üsluplarıyla yorumlamıştır. Pîr-i Muğan'ın tasavvuftaki yeri, pratik irfanla içsel tecrübenin ve şiirin sembolik dilinin kesiştiği noktadır. Bu konum, günümüzde hâlâ tasavvuf edebiyatı ve manevî düşünce dünyasında incelenmeye ve tartışılmaya devam etmektedir.

Kaynaklar

1. Hâfız-ı Şîrâzî, Şemseddin Muhammed. (1931). *Divân-ı Hâfız* (Yayına hazırlayanlar: Kasım Ganî ve Muhammed Kazvînî). Tahran: Emîr Kebîr Yayınları.
2. Attâr-ı Nîşâbûrî, Ferîdüddin. (2017). *Mantıku't-Tayr* (Thk. Muhammed Rıza Şeffî Kedkenî). Tahran: Sohhan Yayınları.
3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (2011). *Mesnevî-i Ma'nevî* (Thk. Reynold A. Nicholson). Tahran: İlmî ve Ferhengî Yayınları.
4. Hoca Ahmed Yesevî. (2011). *Divân-ı Hikmet* (Çev. ve der. Muhammed Necfi). Tahran: Sûreş Yayınları.
5. Zerrînkûb, Abdülhüseyin. (2014). *Serr-i Ney: Mesnevî-i Mevlevî'nin Eleştirel Analizi*. Tahran: Emîr Kebîr Yayınları.
6. Muvahhid, Muhammed Ali. (2019). *Sûfîler Diyarında*. Tahran: Kârnâme Yayınları.
7. Nasr, Seyyid Hüseyin. (2016). *İslam'da Bilgi ve Maneviyat* (Çev. Ahmed Ârâm). Tahran: İlmî ve Ferhengî Yayınları.
8. Siccâdî, Seyyid Ca'fer. (2006). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Tahran: Tâhûrî Yayınları.
9. Yûsufî, Gulâm Hüseyin. (2003). *Hâfız Üzerine Denemeler*. Tahran: Nîlûfer Yayınları.
10. Fürûzanfer, Bedüzzaman. (2008). *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri*. Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.

Автор туралы:

Хоссейн Хошбатени — Тебриз университеті профессоры. Иран/ Тебриз

Об авторе:

Хоссейн Хошбатени — профессор Тебризский университет. Иран/Тебриз

About the author:

Hossein Khoshbateni - Prof. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran/ Tebriz

МАЗМҰНЫ - CONTENTS - СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Section 1	Раздел 1
ЯСАУИТАНУ: ДІНТАНУ ЖӘНЕ ТЕОЛОГИЯ	YASAWI STUDIES: RELIGIOUS STUDIES AND THEOLOGY	ЯСАВИЕВЕДЕНИЕ: РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ И ТЕОЛОГИЯ
САЙПУЛЛА МОЛЛАҚАНАҒАТҰЛЫ		
ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ КЕСЕНЕСІНІҢ ҚАБІРХАНА ЕСІГІНДЕГІ ЖАҢА ЭПИГРАФИКА: ЯСАУИ ЕСІМІ МЕН ЛАҚАПТАРЫ 5		
Батырхан Болатбек Шәденұлы		
ЯСАУИ ІШІМІНІҢ ТҮРКІЛІК ИСЛАМДАҒЫ ОРНЫ 10		
GOODARZ RASHTIANI		
KHWAJA AHMAD YASAWI AND HIS LEGACY IN PERSIAN SOURCES AND RESEARCHS 17		
ALI RAFET ÖZKAN		
AHMED YESEVI HIKMETLERI PERSPEKTIFINDEN 21. YÜZYILDA KAZAK ET- NO-KÜLTÜREL KIMLIĞI VE TOPLUMSAL BÜTÜNLÜK: ÇAĞDAŞ MEYDAN OKUMA-LAR VE YESEVI’NIN MIRASI 30		
<hr/>		
2-бөлім	Section 2	Раздел 2
ЯСАУИ МҰРАСЫ: ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	YASAWI HERITAGE: LANGUAGE AND LITERATURE	НАСЛЕДИЕ ЯСАВИ: ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА
САВБОРОВ НУРБОЙ		
AHMED YESEVÎ İLE YUNUS EMRE’NIN HIKMETLERİNDE EDEBÎ VE İRFÂNÎ ETKİLER 39		
HOSSEIN KHOSHBATENI		
PIR-I MUĞAN, HOCA AHMET YESEVÎ’NIN DIVAN-I HIKMET’İNDE VE İRAN EDEBİYATINDAKİ SŪFÎ ŞAIRLERE ETKİSİ 46		
ПЫЛЕВ АЛЕКСЕЙ ИГОРЕВИЧ		
ПОЭТИЧЕСКАЯ АВТОБИОГРАФИЯ ХОДЖИ АХМАДА ЙАСАВИ В «КАЗАНСКИХ» СБОРНИКАХ «ДИВАН-И ХИКМАТ» ИЗ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ СПБГУ (ПОЭТИЧЕСКАЯ ФОРМА И АСПЕКТЫ СОДЕРЖАНИЯ)..... 58		
АЙМУХАМБЕТ ЖАНАТ ӘСКЕРБЕКҚЫЗЫ		
ЯСАУИДІҢ «ДИУАНИ ХИКМЕТ» ДАСТАНЫ МЕН ДАНТЕНІҢ «ҚҰДЫРЕТТІ КОМЕДИЯ» ПОЭМАСЫНДАҒЫ ЖҰМАҚ БЕЙНЕСІ 68		

3-бөлім	Section 3	Раздел 3
ЯСАУИТАНУ: ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	YASAWI STUDIES: SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH	ЯСАВИВЕДЕНИЕ: СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
İŞİK ZEKERİYA <i>OSMANLI KAYNAKLARINA GÖRE HOCA AHMED YESEVÎ</i> 78		
ШАМЕТОВ САКЕН ТАЛАСБЕКҰЛЫ БАЙБОЛОВ БЕРІК ҚЫСТАУБАЙҰЛЫ УРКИНБАЕВА АЙГУЛ ЖӘНІБЕКҚЫЗЫ <i>ҚЫЛУЕТ ЖӘНЕ ОҚШАУЛАНУ ДӘСТҮРІ</i> 89		
ДҮЙСЕНОВ БАҒДАТ ДАНИЯРҰЛЫ Қ.А. ЯСАУИ КЕСЕНЕСІНІҢ АРАБ ЖАЗУЛЫ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕРІ 100		
DEVIN DEWEESE THE SUFI TREATISE ASCRIBED TO ISMĀ'ĪL ATA: NOTES ON AN EARLY YASAVĪ SOURCE IN TURKIC 107		